

האם מה שהוכיח רב הונא בריה דרבי יהושע שהני כהני שלוחי דרחמנא הם, היינו דוקא 'רק' שלוחי דרחמנא נינהו ולא שלוחי דידן כלל, או דילמא [שמא], מלבד מה שהם שלוחי דרחמנא הוּו 'נמי' [גם] שלוחי דידן? (839).

ונפקא מינה לענין מודר הנאה מכהן: אם הכהנים שלוחי דרחמנא בלבד, מותר לכהן להקריב את קרבנותיו. אבל אם הכהנים הם "גם" שלוחי דידן, נמצא שהבעלים נהנים מהם בכך שמתקיימת שליחותם. ולפיכך אסור לכהן להקריב את קרבנותיו. (840)

זהו ההסבר בדברי הגמרא במסכת נדרים.

ואילו בסוגייתנו, רב הונא בריה דרבי יהושע בא לומר, שלא יתכן שהכהנים הם 'רק' שלוחים שלנו ולא שלוחי דרחמנא כלל. אלא בהכרח שהכהנים עושים בעבודתם שליחות דרחמנא.

אבל גם לאחר דברי רב הונא בריה דרבי יהושע, יש להסתפק האם הכהנים הם רק שלוחי דרחמנא, או

ויש לומר: דאורחיה דגמרא הוא בכמה דוכתי דלא מיפשטא אלא ממשנה או ברייתא אף על גב דמצי למיפשט מדברי אמוראי, דרך הגמרא בכמה מקומות שלא לפשוט בעיות אלא מכח ראייה ממשנה או מברייתא, ולמרות שהגמרא יכולה לפשוט את הספק מכח דברי אמוראים אין הגמרא עושה כן (837).

תוספות מביאים תירוץ נוסף בניגוד לפירוש רש"י בסוגייתנו: רש"י פירש שנפקא מינה מדברי רב הונא בריה דרבי יהושע לענין מודר הנאה מכהן. ואילו בתירוץ שלפנינו, תוספות מפרשים שיש נפקא מינה אחרת מדברי רב הונא בריה דרב יהושע: (838)

אי נמי יש לומר:

הגמרא במסכת נדרים מסכימה למה שאמר רב הונא בריה דרבי יהושע שהכהנים הם שלוחי דרחמנא, אלא דיש לחלק בין דברי רב הונא בריה דרב יהושע בסוגייתנו לבין הספק שהגמרא הסתפקה במסכת נדרים, וכדלהלן:

התם הכי קמיבעיא ליה, בכך הסתפקה הגמרא שם.

אבל, יש דברים שלא די להם בשליחות על המעשה, כגון השולח את חבירו לגרש את אשתו, אין למעשה השליח מצד עצמו תוקף של מעשה גירושין כלל שהרי אשה זו אינה אשתו. אלא, התחדש בפרשת שליחות חידוש נוסף – שהמשלח יכול להאציל ולתת כח גירושין לשליח. [וכן השולח את חברו לקנות עבורו חפץ, אין הגבהת השליח נחשבת הכנסת הדבר לרשות המשלח כלל, אלא על ידי שהמשלח נותן לו כח קנין].

לפי זה יש לבאר את דברי רב הונא בריה דרבי יהושע:

רב הונא בריה דרבי יהושע טען שלא יתכן בדבר שאנו לא יכולים לעשותו שהשליח יוכל לעשותו, וכל זה לענין החידוש השני הנ"ל בשליחות, דהיינו – נתינת כח הקרבה, בזה לא יתכן שאנו ניתנים ככהנים כח הקרבה מאחר שלנו עצמנו אין כח להקריב.

אבל, לענין 'שליחות על המעשה' – אפשר ליחס את עצם המעשה כמו שהוא לבעלים שהכהן מקריב בשליחותו את הקרבן.

ולפיכך, רב הונא בריה דרבי יהושע הוכיח שבדאי לענין נתינת כח ההקרבה אין הכהנים שלוחי דידן, אלא שלוחי דרחמנא, כלומר: רחמנא נותן להם כח להקריב. אבל, עדיין הגמרא במסכת נדרים מסתפקת לענין השליחות על המעשה: האם בזה הכהנים שלוחי דידן, או שהם שלוחי דרחמנא לגמרי ואין צריך שיעשו את שליחותנו כלל, ואפילו לא שליחות על המעשה. [על פי שערי יושר ז' בתוספת הסבר].

840. על פי מהרש"א [שפירש את דברי תוספות כאן כדבריהם במסכת יומא יט ב], ודבריו הם שלא כמשמעות לשון התוספות כאן. וכתב ר"ש מדעסוי שלפירוש מהרש"א חסרים כמה מילים בדברי תוספות, ובאמת כבר כתב מהרש"א עצמו במסכת יומא שם שדברי התוספות שלפנינו במסכת קידושין "מגומגמים בזה דברים מהופכים", וצריך להגיה את לשונם כאן על פי לשונם במסכת יומא. עד כאן דבריו. [ובעצמות יוסף פירש את דברי תוספות בדרכים אחרות].

בתוספות נראה שזכיה מטעם שליחות. [ועיין קהילות יעקב סימן כג בסוגריים].

837. [כנראה טעם הדבר מפני שעל דברי אמוראים אפשר היה לחלוק בזמנם].

838. על פי תוספות יומא יט ב וכן פירש מהרש"א את דברי תוספות שלפנינו, וכנראה לזה התכוין גם מהרי"ט כאן בסוף דבריו. אבל עצמות יוסף פירש את דברי תוספות שלפנינו בדרכים אחרות.

839. התוספות במסכת יומא [יט ב] כתבו: למרות שרב הונא בריה דרבי יהושע הוכיח מסברא שלא יתכן שאדם יעשה שליח בדבר שהוא עצמו אינו יכול לעשותו, כל זה דוקא לענין שהכהנים יהיו 'רק' שלוחי דידן – זה לא יתכן, שהרי אנחנו עצמנו לא יכולים להקריב את הקרבן, אבל, יתכן שהכהנים יהיו 'גם' שלוחי דידן, ומאחר שהם גם שלוחי דרחמנא לא איכפת לנו מכך שאנו עצמנו לא יכולים להקריב את הקרבן.

והסברא תמוהה: מה מועיל לנו שהכהנים גם שלוחי דרחמנא? מכל מקום איך יתכן שיהיו גם שלוחי דידן, והלא גם לענין זה שייכת הסברא "מי איכא מידי דאנן לא מצינן עבדינן ואינהו מצי עבדינן!" ויש לומר: בענין שליחות התחדשו בתורה שני חידושים:

[א] שליחות על המעשה – כלומר: מעשה שנעשה בציווי האדם על ידי אחר, המעשה מתייחס למשלח, [כלומר: המשלח אחראי על המעשה שהשליח עשה בכוחות עצמו].

[ב] יש דברים שבהם די בשליחות על המעשה, כנ"ל כגון: השולח את חברו להרוג את הנפש – לדעת שמאי הזקן [להלן מג א] המשלח חייב. וגם בלא פרשת שליחות השליח עשה מעשה רציחה בכוחות עצמו, ובפרשת שליחות התחדש רק שמעשה השליח מייחס למשלח.

לרבי מאיר – קנה האדון או הבעל.

לחכמים – קנה העבד או האשה.

[ב] דעת רבי אלעזר: בנותן מתנה על מנת שאין לאדון או לבעל רשות בה, לדברי הכל קנה האדון או הבעל. ונחלקו באומר לעבד על מנת שתצא בו לחרות.

לרבי מאיר – קנה האדון.

לחכמים – קנה העבד.

וכיוצא בזה נחלקו באשה ב"על מנת שתפדי בו את המעשר", וכדומה.

ועתה דנים התוספות כיצד יש לפסוק הלכה למעשה:

[א] אומר רבינו תם –

דהלכה כרבי מאיר, דאין קנין לעבד בלא רבו, ואין קנין לאשה בלא בעלה.

ואליבא דרב ששת, דמוקי פלוגתא, שמעמיד את מחלוקת חכמים ורבי מאיר כי [כאשר] מקני ליה אחר מנה לעבד, ואמר ליה "על מנת שאין לרבך רשות בו".

ורב ששת לא גילה את דעתו בפירוש מה דין הנותן מתנה לעבד "על מנת שתצא בו לחרות". ורבינו תם מוסיף ואומר: דמאחר שרב ששת העמיד את המחלוקת באומר "על מנת שאין לרבך רשות בו", משמע: אבל אי אמר ליה "על מנת שתצא בו לחירות" – אפילו רבי מאיר מודה דאהני ליה תנאיה. שהועיל תנאו של הנותן, והאדון אינו זוכה במנה.

וסיכום דעת רבינו תם:

[א] הנותן מתנה לעבד "על מנת שאין לרבו רשות בו" – זכה האדון.

שמא מלבד השליחות דרחמנא הכהנים עושים גם שליחות דידן [וזהו הספק בגמרא במסכת נדרים].⁽⁸⁴¹⁾

ומפרשים התוספות, שהנפקא מינה בסוגייתנו מדברי רב הונא בריה דרבי יהושע היא איננה לענין מודר הנאה מכהן [ושלא כדברי רש"י]:

ונפקא מינה מדברי רב הונא בריה דרבי יהושע היא לענין דבר אחר: שאם היה כהן מקריב קרבן שלא לדעת הבעלים, כגון שהבעלים רוצים שכהן אחר יקריב את קרבנם⁽⁸⁴²⁾, אזי –

אי שלוחי דרחמנא נמי^(842\1) **נינהו, וכפי שאמר רב הונא בריה דרבי יהושע, אזי הוי הקרבן כשר.**

כי אפילו אם נאמר שהכהנים הם 'גם' שלוחי דידן, בכל זאת עיקרם שלוחי דרחמנא הם, ואין הבעלים יכולים למנוע את כהני המשמר⁽⁸⁴³⁾ שלא יקריבוהו.⁽⁸⁴⁴⁾

ואי, ואם אנו אומרים שהכהנים הוו דוקא⁽⁸⁴⁵⁾ שלוחי דידן ולא שלוחי דרחמנא כלל, אזי, אם הכהן הקריב שלא לדעת הבעלים הקרבן אינו כשר, כיון שהכהן הקריב שלא מדעת הבעלים, ואין אדם יכול להעשות שליח לחבירו שלא מדעתו.

ובא רב הונא בריה דרבי יהושע והשמיענו, שהכהנים עושים בעבודתם שליחות דרחמנא, ולפיכך בכחם להקריב את הקרבנות אפילו שלא לדעת הבעלים.

ורבי אלעזר אומר כל כי האי גוונא כו'.

בגמרא מובאות שתי דעות בהסבר מחלוקת רבי מאיר וחכמים אם יש קנין לעבד בלא רבו:

[א] דעת רב ששת: רבי מאיר וחכמים נחלקו בנותן מתנה לעבד על מנת שאין לרבו רשות בה, וכן בנותן מתנה לאשה על מנת שאין לבעלה רשות בה:

841. טעם הדבר עיין לעיל בהערה 839.

842. על פי תוספות במסכת יומא יט ב. ושם תוספות הוסיפו שהבעלים אינם רוצים שיקריב כהן "מאותו משמר". ואולי התכוונו לומר שבאותו משמר עצמו זכות הבעלים לבחור באיזה כהן הם רוצים, אך ממשמר אחר אינם יכולים לבחור, כי רחמנא אמר שיקריבוהו כהן מאותו משמר.

842\1. המילה "נמי" היא הוספה של מהרש"א לשיטתו בהסבר דברי תוספות [ושלא כדברי עצמות יוסף].

843. על פי תוספות יומא שם וכנ"ל בהערה הקודמת.

844. הסברא קשה: מאחר שהכהנים גם שלוחי דידן, איך הם יכולים לעשות את שליחותם בניגוד לדעתנו? מה מועיל לנו שהם 'גם' שלוחי דרחמנא?

ולפי דברי הג"ר שמעון שקאפ [הנ"ל הערה 839] יש לומר שאת עצם כח ההקרה נותן להם רחמנא, ולפיכך גם אם הכהנים הקריבוהו שלא מדעתנו הקרבן כשר. ומה שצריך 'גם' את שליחות דידן זהו רק שליחות על המעשה [כפי שהתבאר לעיל שם], וזהו רק כדי שהבעלים יקיימו את המצוה המוטלת עליהם להקריב את קרבנם, לענין זה צריך את שליחות דידן לייחס את מעשה ההקרה אלינו. אך, גם אם הכהנים הקריבו את הקרבן שלא מדעת הבעלים הקרבן עצמו כשר, מפני שיש לכהנים כח הקרה גם בלא שליחות דידן [אלא שהבעלים לא קיימו את מצוותם].

[וכל זה לענין הקרה שלא מדעת הבעלים, אבל במודר הנאה מכהן אין הכהן יכול להקריב את קרבנו, מאחר וסוף כל סוף הוא עושה שליחות].

845. המילה "דוקא" היא תוספת של המהרש"א לפי שיטתו בהסבר דברי תוספות [ושלא כעצמות יוסף].

אבל, אי אמר לה "מה שתרצי תעשי", קני יתהון [קנה אותם] הבעל.⁽⁸⁴⁷⁾

ושמואל אמר: אפילו אם אמר לה "מה שתרצי עשי", לא קני יתהון הבעל. מפני שאמר לה "על מנת שאין לבעלך רשות בו". ודי בזה.⁽⁸⁴⁸⁾

והתלמוד מסיק [מסיים] ואומר: כמאן אזלא הא שמעתא דרב, כדעת מי נאמרה המימרא של רב [שצריך שיאמר "מה שאת נותנת לפיך"]? –

כרבי מאיר, הסובר שהנותן מתנה לאשה על מנת שאין לבעלה רשות בו זכה הבעל, והלכה כדבריו. ולפיכך צריך שיאמר לה "אלא מה שאת נושאת ונותנת לתוך פיך", ואז הבעל אינו זוכה בהם.⁽⁸⁴⁸⁾⁽⁸⁴⁹⁾

נמצא, שלדעת רב הלכה כרבי מאיר, ושמואל שחולק עליו סובר שהלכה כרבנן.

וקיימא לן [בכורות מט ב] כאשר נחלקו רב ושמואל, אזי הלכה כשמואל במחלוקת שבעניני ממונות. והילכתא כוותיה דרב באיסורי. ומאחר שהמחלוקת הזאת נאמרה בענין דיני נדרים, הרי זה "איסורי", והלכה כרב שפסק כרבי מאיר.

אך לכאורה יש לפקפק בזה. שהרי מחלוקת רב ושמואל אינה בענין נדר בלבד, אלא בכל נותן מתנה לאשה או לעבד על מנת שאין לרבו רשות בו, נחלקו למי שייכת המתנה, והרי בעניני ממונות הלכה כשמואל ולא כרב!

[ב] הנותן מתנה לעבד "על מנת שיצא בו לחרות" – זכה העבד.

וכל זה כדעת רבי מאיר אליבא דרב ששת. והלכה כדבריו.

ורבנו תם מוסיף ומבאר מנין ידע לפסוק את ההלכה כך: **וכן משמע בפרק בתרא דנדרים** [פח א]:

דתנן התם, כך שנינו שם:

המדיר את חתנו הנאה ממנו, מי שאסר על חתנו בנדר שלא יהנה ממנו, והוא רוצה לתת מעות לבתו, ואינו יכול, שהרי מה שקנתה אשה קנה בעלה, ואם בתו תזכה במעות הרי הם יהיו של חתנו, ונמצא שחתנו נהנה ממנו. ומה תקנתו?

אומר לה לבתו: הרי מעות האלו נתונים לך במתנה, ובלבד שלא יהא לבעלך רשות בהן, אלא מה שאת נושאת ונותנת לפיך [כלומר: רק מה שאת נותנת לפיך הרי הוא שלך]. ונמצא שאין בעלה נהנה מן המעות.

וקאמר עלה בגמרא:

אמר רב: לא שנו שיכול לתת את המעות לבתו אלא באופן דאמר לה "שלא יהא לבעלך רשות אלא רק מה שאת נושאת ונותנת לתוך פיך", שמאחר שלא הקנה לה את המתנה לגמרי אלא רק לשימוש שלה, לא קנאה הבעל.⁽⁸⁴⁶⁾

מנת שיצא בהם לחרות. ולכן העבד יוצא בכך לחרות. [עיין הערה 1198 על הגמרא].

לפי זה צריך ביאור: מדוע באשה מועיל "מה שאת נותנת לתוך פיך"? והלא בזה אין שייכת הסברה הנ"ל! [וכן הקשה חזון איש בתחלת סימן עג, ועיין שם].

ואולי לדעת הרשב"א הבעל זוכה רק לענין שאשתו יכולה לתת לפיה, ולפיכך נתינת המעות אינה נחשבת הנאה לבעל כלל כיון שהוא לא יכול ליהנות מהם כלל ובעל כרחו יתנם לאשתו. [ונמצא שהנאת הנתינה היא לאשתו].

אבל, מלשון הרא"ש בפירושו במסכת נדרים שם משמע בבירור שאין הבעל זוכה במעות כלל. [וגם מלשון הגמרא שם משמע כן. וכן ריהטת לשון הראשונים בסוגייתנו. וכן מוכח מדברי הרא"ש דלהלן הערה 858].

ונראה, שכאשר אין לבעל או לרב תועלת ממה שהם יזכו במעות, לא התחדש בזה דין "מה שקנה עבד קנה רבו ומה שקנתה אשה קנה בעלה". ולפיכך – הנותן מתנה לעבד על מנת שיצא בו לחרות, הרי אין תועלת לרב במה שיוזכה במעות. שהרי אפילו אם יזכה בהם אינו יכול לעשות בהם דבר, אלא צריך להוציא בהם את העבד לחרות. לפיכך לא זכה בהם הוא אלא העבד. וכן באשה, אם אמר לה "מה שאת נותנת לפיך" אין הבעל יכול ליהנות מן המעות כלל בעצמו אלא לענין לתתם לאשתו. ולפיכך לא נאמר בזה הכלל – "מה שקנתה אשה קנה בעלה". [ועיין חזון איש שם, ועיין להלן בתוספות ובהערה 882].

846. על פי תוספות במסכת נדרים שם, ונראה שכך דעת תוספות כאן. אבל עיין ר"ן על המשנה שם.

847. סברת רב מבוארת להלן בתוספות ובהערה 849.

848. [כתב הר"ן שם: בודאי במשנה משמע כדברי רב שהרי שנינו "מה שאת נותנת לתוך פיך". אלא רב ושמואל נחלקו אם ההלכה כדברי המשנה – לדעת רב המשנה סוברת כרבי מאיר והלכה כדבריו. ולדעת שמואל ההלכה כרבנן שחולקים על המשנה כפי שיבאר בהמשך תוספות. ועיין עוד בראשונים בסוגייתנו].

848/1. מבואר להלן בתוספות שזה כדעת רבי אלעזר.

849. כשאומר לה "מה שאת נותנת לתוך פיך" אין הבעל זוכה בזה מפני שלא הקנה לה את המתנה לכל דבר. אלא למה שפירש. ולפיכך מועיל מה שאמר "על מנת שאין לבעלך רשות בהם" [על פי תוספות ורא"ש בנדרים שם. וכן נראה מלשונו תוספות והראשונים בסוגייתנו. אבל עיין ר"ן במשנה שם].

ומוכח מדברי תוספות להלן ש"מה שאת נותנת לתוך פיך" דומה לנותן מתנה לעבד "על מנת שיצא בו לחרות". [וכן נראה מדברי הרשב"א והראשונים].

ולפי פשוט דברי הרשב"א והריטב"א בסוגייתנו הנותן מתנה לעבד "על מנת שיצא בו לחרות" הרי זה כנותן את המעות לרב עצמו על

ומאחר שרב סובר כרבי מאיר אליבא דרב ששת, ורב אמר ב"מה שאת נותנת לפיך", שתנאו קיים, אם כן שמע מינה, דלרב ששת הנותן מתנה לעבד ואמר לו "על מנת שתצא בו לחרות", תנאו מועיל לכולי עלמא, ואפילו לרבי מאיר.

שהרי תנאי זה, הוא כתנאי של "מה שאת נותנת לפיך", ולמדנו מכאן דתנאי כזה מועיל אפילו לרבי מאיר.

[ג] ובענין המחלוקת שבין רב ששת לרבי אלעזר בהסבר דברי רבי מאיר [וחכמים] הלכה כרב ששת. וכדלהלן:

ואומר רבנו תם, דמאחר שרב ושמואל סוברים כרב ששת, וכפי שהתבאר לעיל, אם כן משמע מהתם דהלכה כרב ששת [אליבא דרבי מאיר], ולא כרבי אלעזר⁽⁸⁵³⁾.

סיכום דעת רבנו תם להלכה:

הנותן מנה לעבד על מנת שאין לרבו רשות בו – קנה האדון. וכיוצא בזה באשה הנותן לה מתנה על מנת שאין לבעלה רשות בה – קנה בעלה.⁽⁸⁵⁴⁾

הנותן מנה לעבד או לאשה על מנת שישתמשו בו שימוש מסוים לצרכם – לא קנה האדון או הבעל.⁽⁸⁵⁵⁾

וכל זה כדעת רבי מאיר אליבא דרב ששת.

ומביא רבנו תם ראיות נוספות שהלכה כרב ששת בהסבר מחלוקת רבי מאיר וחכמים:

[א] ועוד מיייתי מביא רבנו תם ראיה דהלכה כרב ששת, מפרק בן סורר ומורה [סנהדרין עא א]:

דאמרינן במשנה התם: בן סורר ומורה, אינו חייב מיתה עד שיאכל בשר, וישתה יין שגנב מנכסים של אביו, ומנכסים של אמו שאין לאביו רשות בהם.⁽⁸⁵⁶⁾

וכדי ליישב זאת מוסיף רבנו תם:

ואף על גב דבאותה מחלוקת פליגי [נחלקו] רב ושמואל נמי לענין ממון, מכל מקום, לענין איסורא איתשיל, הדיון שדנו בו רב ושמואל היה בהסבר המשנה בנדריים בענין איסור נדר. ולמרות שיש לאותה מחלוקת השלכה גם לענין ממון, בכל זאת מאחר שהדיון שדנו בו היה בענין איסורים – הלכה כרב.⁽⁸⁵⁰⁾

ויש ללמוד מזה שלשה דברים:

[א] משמע דבענין מחלוקת רבי מאיר וחכמים שבמשנתנו, הלכה כרבי מאיר – דהא רב קאי כוותיה [עומד בשיטתו]. והלכה כרב.

[ב] כמו כן יש לדייק מכאן, שדעת רב ששת, שאפילו רבי מאיר מודה שהאומר לעבד "על מנת שתצא לחרות" תנאו מועיל –

ודעת רבי מאיר המזכרת שם, היינו על כרחך אליבא דרב ששת. דאילו לדעת רבי אלעזר אליבא דרבי מאיר, הרי אפילו אם אמר לבתו "מה שאת נותנת לפיך", קנה יתהון [אותם] הבעל, ואין התנאי הזה מועיל, כמו ש"על מנת שתצא לחרות" אינו מועיל לדעתו.⁽⁸⁵¹⁾

ואם כן קשה: כיצד זה אמרו בגמרא שם שרב סובר כרבי מאיר? והלא לדעת רב, "מה שאת נותנת לפיך" מועיל, ואילו לרבי מאיר אין תנאי כזה מועיל!

[וכן יש לשאול לדברי שמואל, שאמר אפילו ב"מה שתרצי תעשי" תנאו מועיל, וכדעת רבנו, אם נאמר ששמואל סובר כרבי אלעזר, שאמר תנאי כזה לדברי הכל אינו מועיל, אם כן קשה: כיצד אמר שמואל שתנאי כזה מועיל?⁽⁸⁵²⁾]

אלא, על כרחך, כרב ששת ולא כרבי אלעזר – סבירא להו לרב ושמואל.

ומוכיח שהלכה כדעת רב ששת בהסבר דברי רבי מאיר, ולא כפי שהסביר רבי אלעזר.

[וביארנו שראיית רבנו תם היא ממה שרב ושמואל סוברים כרב ששת על פי תוספות הרא"ש ופסקי הרא"ש. אבל בלשון תוספות אפשר לבאר שהראיה היא מכך שסוגית הגמרא שהביאה את דברי רב ושמואל סוברת כרב ששת והלכה כסתמא דהש"ס].

854. כדעת רבי מאיר ואליבא דרב ששת.

855. כפי שחידש רבנו תם שלדעת רב ששת אף רבי מאיר מודה שתנאי כזה מועיל.

856. זו דעת רב יוסי ברבי יהודה, אבל לדעת תנא קמא שם אפילו אם גנב רק משל אביו חייב מיתה.

850. הראשונים הביאו את דברי רב סעדיה גאון ורב עמרם גאון שכתבו להיפך: יסוד מחלוקת רב ושמואל היא בענין ממונות בנותן מתנה לאשה או לעבד על מנת שאין לרב רשות בה, וכתוצאה מזה יוצאת מחלוקת נוספת לענין איסור נדר. ולפיכך הרי זה בגדר של "לענין ממונא איתשיל" והלכה כשמואל בדיני ממונות [ושמואל פסק כרבנו].

851. הדימוי בין שני הדברים התבאר לעיל בהערה 849.

852. התוספת שהוספנו כאן נצרכת כדי להבין את המשך דברי תוספות שכתבו ששמואל סובר כרב ששת. [ובתוספות הרא"ש ושאר הראשונים כתבו את דברינו בפירושו].

853. לעיל רבנו תם הוכיח שהלכה כרבי מאיר, וכאן מוסיף רבנו תם

שוחט הוא קרבן פסח שלי. ואם טלה אמר לי רבי לשחוט – הרי הטלה שלו והגדי שלי.⁽⁸⁶¹⁾

ופריך בגמרא שם: כיצד העבד יכול לומר "טלה שלי" או "גדי שלי"? הרי מה שקנה עבד קנה רבו, ונמצא שהטלה והגדי שניהם של רבו, וכיצד הוא יכול להקריבם עבור עצמו?

ומשני שם: מדובר כגון דהרועה שנתן לו את הגדי והטלה, אקני ליה, הקנה לו אותם על מנת שבאחד מהם אין לרבו רשות בו, ולפיכך הרי הוא של העבד.

עד כאן דברי הגמרא במסכת פסחים.

ואומר על כך רבנו תם: תירוץ הגמרא שם היינו כרב ששת הסובר ש"על מנת שאין לרבך רשות בו" מועיל לדעת רבנן.

אבל לרבי אלעזר, לדברי הכל תנאי כזה אינו מועיל.

ואם הגמרא היתה סבורה כמוהו, הוה צריך לאוקמי היתה הגמרא צריכה להעמיד את דברי המשנה בכגון שאמר לו "על מנת שתצא בו ידי פסח" שתנאי כזה מועיל לדעת רבנן.⁽⁸⁶²⁾ אבל "על מנת שאין לרבך רשות בו" – לדברי הכל אינו מועיל.

אלא בהכרח, שהסוגיא שם סוברת כדעת רב ששת בהסבר המחלוקת של רבי מאיר ורבנן. וכבר אמרנו לעיל שהלכה כרבי מאיר [מפני שרב סובר כמותו].

ולהלכה, יש לפרש את דברי רבי מאיר כדעת רב ששת כסוגית הגמרא בפסחים^{(864), (863)}.

ופריך בגמרא שם: אמו, מנא לה? מנין יש לה נכסים משלה? והלא מה שקנתה אשה קנה בעלה!?

ומשני: מדובר כשנתנו לה אחרים בשר ויין על מנת שאין לבעלה רשות בהן.⁽⁸⁵⁷⁾

עד כאן דברי הגמרא במסכת סנהדרין.

והשתא, ועתה נדון כדעת מי סוברת הסוגיא שם:

בשלמא לרב ששת, למרות שלרבי מאיר התנאי של "על מנת שאין לבעלך רשות בו" אינו מועיל, **מכל מקום, אתי לכל הפחות מיהא, כרבנן** [דברי הגמרא שם מתיישבים לכל הפחות לדעת רבנן] הסוברים שתנאי כזה מועיל.

אלא, אבל לרבי אלעזר, הרי לא אתיא, דברי הגמרא שם אינם מתיישבים לא כרבי מאיר ולא כרבנן. שהרי לדעת רבי אלעזר הכל מודים שתנאי כזה אינו מועיל.

ומכאן שסוגיית הגמרא שם סוברת כרב ששת, ולפיכך הלכה כמותו.⁽⁸⁵⁸⁾

[ב] **עוד מיייתי** [מביא] רבנו תם ראייה נוספת שהלכה כרב ששת:

מההיא סוגיה דפסחים בפרק האשה [פח ב], לגבי מה ששינו במשנה שם: **האומר לעבדו שחוט עלי** [בשליחותי] **קרבן פסח.** וקרבן פסח כשר בין מן הכבשים ובין מן העזים. **ושכח העבד מה אמר לו רבו לשחוט,** גדי⁽⁸⁵⁹⁾ או טלה,⁽⁸⁶⁰⁾ כיצד יעשה? – ישחט טלה וגדי, ויאמר כך: אם גדי אמר לי רבי לשחוט לו – הרי גדי זה שאני שוחט הוא קרבן פסח שלו, והטלה שאני

857. זהו התירוץ השני בגמרא שם [יש שם תירוץ נוסף].

858. קשה: מאחר שרבנו תם אמר שהלכה כרבי מאיר, אם כן מדוע הגמרא שם מעמידה את דברי המשנה כרבנן? והרי היה ראוי להעמיד את דברי המשנה בנתן לאשה "על מנת שלא יהיה לבעלך רשות בו אלא מה שאת נותנת לתוך פיה" שבזה אף רבי מאיר מודה שלא קנה הבעל! [ולכאורה ממה שהגמרא העמידה את דברי המשנה כרבנן, משמע שהלכה כדבריהם!]

יש לומר: אילו הגמרא היתה מעמידה את המשנה ב"מה שאת נותנת לתוך פיה" היה אפשר לומר שהלכה כרבי אלעזר שבזה נחלקו רבי מאיר וחכמים, ומשנתנו כחכמים. והגמרא רצתה להשמיענו שהלכה כרב ששת, ולפיכך הגמרא העמידה את משנתנו בעל מנת שאין לבעלך רשות בו, ומשנתנו כחכמים.

ומוכח מכאן שהלכה כרב ששת. וממילא נבין, שלדעת רבי מאיר צריך להעמיד את משנתנו במה שאת נותנת לתוך פיה [רא"ש, והביאו מהרש"א. ועיין עוד בדברי הרא"ש לעיל מזה שכתב שלדעת רבי אלעזר יש לתרץ את המשנה באופנים אחרים. ועיין].

נמצא, שיש להוכיח מהגמרא שם שהלכה כרב ששת. וראוי לפסוק כרבי מאיר לשיטתו. שהרי רב סובר כרבי מאיר, כפי שהתוספות

הוכיחו לעיל.

859. ממין העזים.

860. ממין הכבשים.

861. העבד אינו יכול לשחוט בשליחות רבו אלא מה שצוהו רבו. וכן אינו יכול לשחוט גדי וטלה ולומר: מה שרבי אמר לי, ישחט לשם פסח, והשני חולין. מפני שאין מביאים חולין לעזרה.

לפיכך בהכרח צריך שיביא את שניהם לשם קרבן – את האחד שצוהו רבו ישחט לרבו. ואת השני ישחט לעצמו.

862. [עיין חזון איש סימן עג ס"ק א].

863. שזוהו סתמא דהש"ס, תוספות הרא"ש.

864. מדוע הגמרא העמידה את דברי המשנה כרבנן ולא כרבי מאיר שהלכה כדבריו? עיין לעיל הערה 858.

עד כאן דברי רבנו תם.

ושתי ראייותיו הראשונות של רבינו תם שהלכה כרב ששת, הן מסוגיות העוסקות בקנין האשה [כי במסכת נדרים פח א, מדובר במדיר את חתנו הנאה ממנו. ב. בפרק בן סורר ומורה עא א מדובר בבן סורר ומורה שגנב מנכסים של אמו שאינם של אביו].

ורבינו תם נקט שאין לחלק בין הנותן מנה לאשה לבין הנותן מנה לעבד.

ומהסוגיות הללו מוכח, שלדעת רבי מאיר, אדם אחר הנותן מנה לאשה לשימושיה בלבד, תנאו מועיל. ולרבנן, אפילו אם אמר לה "על מנת שאין לבעלך רשות בו", תנאו מועיל. ומכאן למד רבנו תם שאף בעבד הדין כן, וזהו כדעת רב ששת.

אך ר"י מפקפק בשתי ראייותיו הראשונות של רבינו תם. ולדעתו אפשר לחלק בין הנותן מנה לאשה לבין הנותן מנה לעבד, וכדלהלן:

אך ר"י אומר, דאין ראייה לומר דהלכה כרב ששת⁽⁸⁶⁵⁾ מההיא דנדרים ומפרק בן סורר. היות דבשני המקומות הללו, מדובר באשה ולא בעבד. ולפיכך התם מיתוקמא שפיר, בסוגיות שם אפשר ליישב את דברי הגמרא אפילו לרבי אלעזר, משום דיש לחלק בין אשה לעבד, כדלהלן:

ומצינו למימור [ויכולים אנו לומר], כי אפילו לרבי אלעזר, דאמר שלדעת רבי מאיר אפילו אם אמר לו

"על מנת שתצא בו לחירות" קנה רבו – יכול להיות שכל זה הוא דוקא בעבד.

אבל באשה, אם אמר לה "על מנת שתתני לתוך פיך",⁽⁸⁶⁶⁾ וכדומה, לא קנה הבעל.

ולפיכך, רב, שאמר הנותן מתנה לבתו על מנת שתתן לתוך פיה אפילו לרבי מאיר לא קנה הבעל, דבריו נכונים אפילו לדעת רבי אלעזר.⁽⁸⁶⁷⁾

וטעם החילוק שבין עבד לאשה: שהרי עבד ואשה אינם שוים, היות שאין יד האשה כיד הבעל לגמרי כמו שיד העבד כיד רבו, אלא יש לאשה בעלות וזכיה מסוימת גם לעצמה, וכדלהלן:

ומוכיח ר"י שיש שני הבדלים בין אשה לעבד:

[א] ותדע, שיש הבדל בין אשה לעבד: דאילו אם נתן הבעל בעצמו מתנה לאשתו, קנתה אותה האשה לגמרי,⁽⁸⁶⁸⁾ ואין הבעל אוכל אפילו את הפירות שגדלו מהקרקע שנתן לה במתנה,⁽⁸⁶⁹⁾ כדאיתא בפרק חזקת הבתים [בבא בתרא נא ב]. ואילו אם האדון נתן מתנה לעבדו, לא קנה אותה העבד כלל.⁽⁸⁷⁰⁾

[ב] ועוד תדע שאינן שוים:

שהרי, אם נתנו אחרים מתנה לעבד סתמא בלא שום תנאי, לדברי הכל זכה הרב בין בגוף, ובין בפירות שגדלו מגוף המתנה. ומה שאמרו בגמרא כאן ד"אין קנין לעבד בלא רבו", היינו – שאין קנין לעבד לעצמו

אבל, ממה שכתבנו לעיל מוכח שהגמרא נקטה שנחלקו אף באשה. וכן הוכיחו האחרונים בבירור מהגמרא במסכת נדרים, שרב אמר, באשה צריך לומר "מה שאת נותנת לתוך פיך", והגמרא מעמידה את דבריו כרבי מאיר. ומשמע שלדעת רבנן, אפילו אם אמר לה "מה שתצרי תעשי" לא קנה הבעל.

ובטעם הדבר כתב עצמות יוסף, שבאשה כל אחד יורד דרגה אחת: רבי מאיר, שאמר בעבד לא מועיל שום תנאי [לרבי אלעזר], סובר שבאשה מועיל "מה שאת נותנת לתוך פיך". ורבנן, שאמרו בעבד מועיל "על מנת שתצא לחרות", סוברים שבאשה מועיל אפילו "על מנת שאין לבעלך רשות בו, ומה שתצרי תעשי". ואף המהרש"א רומז לפירוש זה. עיין שם. ועיין ספר המקנה.

⁸⁶⁸. ושונה ממתנת אחרים שאין קנין לאשה בלא בעלה. כמבואר בגמרא כאן [ויבואר להלן בהמשך תוספות].

⁸⁶⁹. במתנות שנתנו לה אחרים הגוף של האשה והבעל אוכל פירות, כמבואר להלן בתוספות [ומה שמבואר בסוגיותנו שאין קנין לאשה בלא בעלה, היינו שאינה קונה את המתנה בקנין גמור להיות שלה לגמרי].

⁸⁷⁰. כלומר: אפילו הגוף אינו שלו [ולא רק הפירות].

⁸⁶⁵. [הגירסא שלפני רוב האחרונים היתה "כרבי מאיר" ולא "כרב ששת"]. והאחרונים התקשו בדבר, עיין מהרי"ט ועצמות יוסף. והב"ח כתב כאן "כרבי מאיר ואליבא דרב ששת". ונראה שבא לתקן את הגירסא שהיתה לפני האחרונים הנ"ל. אבל הגירסא שלפנינו מובנת מאד].

⁸⁶⁶. שזה דומה ל"על מנת שתצא בו לחרות", כפי שביארו תוספות לעיל.

⁸⁶⁷. תוספות מתייחסים כאן לדעת רבי מאיר, כדי ליישב את דברי רב, שאמר במסכת נדרים שלדעת רבי מאיר האומר "על מנת שאין לבעלך רשות בו אלא מה שאת נותנת לתוך פיך", דבריו קיימים. אך, גם לדעת רבנן בעל כרחך יש לחלק בין עבד לאשה. שהרי רבנו תם הוכיח מפרק בן סורר ומורה שלדעת רבנן מועיל "על מנת שאין לבעלך רשות בו". ור"י אמר בתחילת דבריו שיש לדחות את ראית רבנו תם. ובהכרח צריך לומר, שאף רבנן מחלקים בין אשה לעבד – בעבד לא מועיל "על מנת שאין לרבך רשות בו" [לרבי אלעזר], ובאשה מועיל.

[וכן מוכח מדברי שמואל במסכת נדרים שם].

והיה מקום לומר שרבנן ורבי מאיר לא נחלקו אלא בעבד, אבל באשה לא נחלקו כלל, שהרי אין דין האשה שזה לדין העבד, ומנין לנו להמציא שבאשה נחלקו רבי מאיר וחכמים?

לא חששו לכך?

ומשני: מתנה – יש לה קול, ולכן לא תוכל האשה לומר שהיא קבלה מתנה מאחרים. כי מאחר שלא יצא עתה הקול שהיא קיבלה מתנה, לא יאמינו לדבריה. עד כאן דברי הירושלמי.

ואי היינו אומרים שבמתנה שנתנו לה אחרים הגוף נמי שייך לבעל, אם כן היה קשה: מה היתה האשה מרווחת לומר "זהובים ניתנו לי במתנה"? והלא גם לדבריה, הזהובים שייכים לבעלה לגמרי!

אלא, שמע מינה, דבמתנה שנתנו לה אחרים – אין לבעל אלא פירות. אבל הגוף, שייך לאשה. (875)

ומאחר שהוכחנו מדברי הירושלמי שכאשר אשה מקבלת מתנה מאנשים אחרים, הגוף שייך לה, אם כן נמצינו למדים שיש הבדל בין אשה לעבד בענין זה.

שהרי, באשה גוף המתנה הוא שלה, ואילו בעבד, אם נתן לו אדם אחד מתנה, קנה האדון גם את הפירות וגם את הגוף.

לסיכום: ר"י מוכיח שיש שני הבדלים בין מתנת העבד למתנת האשה:

[א] אשה שקבלה מתנה מבעלה, זכתה בה לגמרי. ואילו עבד שקיבל מתנה מאדונו, לא זכה בה כלל.

[ב] אשה שקבלה מתנה מאחרים – הגוף שלה והפירות של הבעל. ואילו עבד שקיבל מתנה מאחרים – הכל שייך לאדון.

ומאחר שיש חילוק בין קנין האשה לקנין העבד, הרי למרות שרבי אלעזר אמר בעבד שנתנו לו מתנה על מנת שיצא לחרות, שלדעת רבי מאיר אינו קונה, בכל זאת באשה בכיוצא בזה, קנתה האשה. (876) [ובזה מתיישבים

כלל, ולפיכך יש לרב בין את הגוף ובין את הפירות של המתנה שנתנו לו.

ואילו באשה, אם נתנו אחרים מתנה לאשה, אין המתנה נקנית לבעלה כי אם לאכילת פירות בלבד, (871) אבל הגוף של המתנה, שלה הוא.

דהא דאמרו בגמרא כאן "אין קנין לאשה בלא בעלה", היינו – שאין המתנה שלה לגמרי, אלא הבעל אוכל פירות. אבל הגוף, בודאי שייך לאשה. ולפיכך אם האשה קבלה מטלטלין במתנה, ילקח בהן קרקע, והוא [הבעל] אוכל את הפירות הגדלים בה.

אך לכאורה יש לתמוה על דברי ר"י מהגמרא במסכת כתובות, (872) שמבואר בה שמציאת האשה שייכת לגמרי לבעל, ואפילו הגוף שלו. ומסתבר, שאף מתנה שנתנו לה אחרים, דינה כדין מציאה, שאפילו הגוף שייך לבעל. וכיצד אמר ר"י שהגוף שלה?

וכדי ליישב תמיהה זו מוסיף ר"י ואומר:

דאף על גב דמציאת האשה שייכת לבעלה לגמרי, בכל זאת אין לדמות את דין המציאה לדין המתנה, וטעם הדבר יתבאר מתוך המשך דברי ר"י בסמוך.

ומוכיח ר"י שאכן דין המתנה שונה מדין מציאה, ובמתנה שנתנו לה אחרים, הגוף שלה –

וכן משמע בירושלמי דכתובות פרק מציאת האשה, (873) **דקאמר התם [שם]:**

מפני מה מציאת האשה שייכת לבעלה? – שמא תגנוב זהובים מבעלה, ותאמר: מציאה מצאתי, ואינם שלך.

ופריך, הירושלמי מקשה על כך: הגע עצמך, מתנה!

כלומר, במתנה עצמה (874) **ניחוש להא – שמא תגנוב מבעלה ותאמר אחרים נתנו לי מתנה! ומדוע במתנה**

ופירש מהרי"ט שהתוספות כתבו לעיל "במתנה עצמה" [ראה הערה קודמת] כדי להוציא מלבנו שלא נאמר שהירושלמי מדבר במתנה על מנת שאין לבעלה רשות בה אלא מדובר בסתם מתנה. [ומשמע מדבריו שאין לפרש בירושלמי כהרש"ש מפני שבפשוטות תירוץ הירושלמי שייך בין במתנה בתנאי שאין לבעלה רשות בה ובין בסתם מתנה – שכיון שיש לה קול אין לחוש שהאשה תגנוב ותאמר שניתנו לה במתנה. ולפיכך לא תיקנו שהם שלו. ולמרות שהיה אפשר להדחק ולחלק ביניהם כמבואר בדברי המהרי"ט לא היה נח לתוספות לחלק בזה. עיי' שם].

876. כדי להבין את סברת ר"י, צריך להקדים ולבאר מה הטעם לכך שרבי אלעזר אמר באומר לעבד "על מנת שאין לך רשות בו" תנאו אינו מועיל.

והנה הרשב"א ביאר שזה כמתנה על מה שכתוב בתורה, [כמבואר בהערה 1198 על הגמרא] ולפי דבריו לא מובן מה בכך שאשה אינה

871. אם נתנו לאשה קרקע במתנה – הפירות הצומחים בה שייכים לבעל, ואם נתנו לה מטלטלין – מוכרים אותם וקונים בדמיהם קרקע והבעל אוכל את הפירות הצומחים בה [כמבואר להלן בהמשך תוספות].

872. סה ב.

873. פרק ו הלכה ה.

874. המילה "עצמה" לכאורה אינה מובנת. ועיין להלן בהערה הבאה.

875. לכאורה יש לדחות שכוונת הירושלמי לשאול: מדוע לא חששו שהאשה תגנוב מבעלה זהובים ותאמר שקבלתם במתנה על מנת שאין לבעלה רשות בהם? ולפי זה יש לומר שבסתם מתנה הבעל קונה אותה לגמרי, ואפילו הגוף שלו! [וכן העיר הרש"ש].

הא על ידי עצמו נמי משכחת לה, הרי יש אפשרות שעבד יצא בכסף על ידי עצמו, כגון באם אדם אחר נותן מנה לעבד ואומר לו "על מנת שתצא בו לחרות", שאז העבד קונה את המנה, ובידו לצאת בו!

ומתמצים התוספות:

ויש לומר, דכי האי גונא, בכגון זה, למרות שהעבד בא בעצמו לפדות את עצמו, בכל זאת "על ידי אחרים" מקרי, זה נקרא, ולא "על ידי עצמו" –

וטעם הדבר: כיון דלא קנה אותם העבד לגמרי, ולא נתנו לו אחרים את המנה אלא על מנת שיצא בו לחרות, נמצא שאין הדבר תלוי בעבד, והוא אינו יכול לעשות דבר במנה מלבד לצאת בו לחרות, ולפיכך רבי מאיר אמר "בכסף על ידי אחרים, ולא על ידי עצמו". כי למרות שהעבד יכול לקבל מנה מאחרים על מנת לצאת בו לחרות,⁽⁸⁸⁰⁾ בכל זאת, אין זה נקרא "על ידי עצמו".

ולכאורה יש להקשות על תירוץ תוספות: הרי לדעת רבי אלעזר, רבי מאיר וחכמים נחלקו בכגון שאחרים

דברי רב במסכת נדרים אפילו כדברי רבי אלעזר⁽⁸⁷⁷⁾,
[878].

עד כאן הביאו תוספות את טענתו של ר"י כנגד שתי ראיותיו הראשונות של רבנו תם לפסוק כרב ששת.

ועתה התוספות חוזרים ודנים בדברי רבנו תם עצמו:

רבנו תם אמר, שלדעת רב ששת, הנותן מתנה לעבד על מנת שיצא בו לחרות, תנאו מועיל אפילו לרבי מאיר.

והתוספות מקשים על דבריו:

ואם תאמר, לפירוש רבנו תם, דלרב ששת מועיל "על מנת שתצא בו לחרות" אפילו לרבי מאיר,⁽⁸⁷⁹⁾ אם כן קשה:

אמאי [למה] קאמר רבי מאיר במתניתין: בכסף על ידי עצמו, לא!?

לגמרא דבר, אלא מאחר שמצאנו בענין אשה שחכמים סוברים שתנאי אינו מועיל, אם כן הגמרא מקשה שנמצא בסברותיהם הפוכות: בענין עבד מצאנו שרבי מאיר מחזק את זכות הרב יותר מרבנן, שהרי לדעת רבי מאיר התנאי אינו מועיל להפקיע את קנינו, ולרבנן התנאי מועיל. ואילו בענין אשה שנינו להיפך – שלדעת רבי מאיר התנאי מועיל להפקיע את כח הבעל ולרבנן אינו מועיל.

[ולפי דבריו צריך לומר שאביי שתיריך "איפוך" מעמיד את דברי הברייתא באומר לה "על מנת שאין לבעלך רשות בו", ולא מדובר ב"מה שאת נותנת לתוך פיך", שהרי בזה אף רבי מאיר מודה שתנאו מועיל. וכן מוכח מדברי ספר המקנה, עיין שם. ועיין עצמות יוסף].

ב. עוד קשה על דברי ר"י: הרי ר"י דחה רק את שתי ראיותיו הראשונות של רבנו תם, אבל את ראית רבנו תם ממסכת פסחים הוא לא דחה. ואם כן מה הועיל ר"י בכל דבריו? והרי סוף סוף יש להוכיח כדברי רבנו תם ממסכת פסחים!

ומכח קושיא זו הסכים המהרש"א עם דברי תוספות ישנים והרא"ש [ותוספות הרא"ש] שלא כתבו את דברי ר"י כדחיית דברי רבנו תם. [אלא העתיקו את דברי ר"י על דברי הגמרא עצמם שמדברי הגמרא משמע שדין אשה שוה לדין עבד. ור"י מבאר שאין דינם שוים לגמרי, אלא יש ביניהם שני חילוקים: א. בעבד – הגוף של הרב. ואילו באשה – רק הפירות של הבעל. ב. אם הרב נתן מתנה לעבד – לא קנה. ואילו בעל שנתן מתנה לאשתו – קנתה].
ועיין עצמות יוסף.

[הראשונים הביאו תירוץ אחר על דברי הגמרא בנדרים בשם תוספות, עיין רשב"א וריטב"א].

879. מלשון תוספות משמע שלדעת ר"י לרב ששת לא מועיל "על מנת שתצא בו לחרות" לדברי רבי מאיר. [וכדעה ראשונה בריטב"א, שכתב שלרב ששת רבי מאיר וחכמים נחלקו בין ב"על מנת שאין לרבך רשות בו" ובין ב"על מנת שתצא בו לחרות, עיין שם]. וכן כתב עצמות יוסף, עיין שם טעמו.

880. לדעת רב ששת.

ממש כעבד. סוף סוף הרי זה כמתנה על מה שכתוב בתורה, שהרי מן הדין הפירות של הבעל והוא מתנה שהפירות יהיו שלה. [ולא משמע מתוספות שבאו לחלק בין עבד שקנה רבו מדאורייתא לאשה שלא קנה הבעל אלא מדרבנן. ועיין ספר המקנה על הגמרא ד"ה אמר רב ששת].

[ואף לדברי הריטב"א המובאים בהערה שם אין שום הבנה לדברי ר"י].

ונראה שלדעת ר"י הטעם לכך שבעבד לא מועיל "על מנת שאין לרבך רשות בו" היינו מפני שאין מציאות של זכית עבד בדבר שהרב יכול לזכות בו ואין לו יד לזכות כלל. [וכן משמע מהרא"ש שכתב: "ואפילו היה אומר לו 'על מנת שאין לרבך רשות בו קני לך' לא היה מועיל משום דיד עבד כיד רבו, והוי כמו נותן מתנה לחבירו ואומר לו 'על מנת שלא יהא שלך' – יהיה לך דקנה, דכל תנאי שסותר את המעשה לא הוי תנאי. וכן כתב בחידושי הגרש"ש סימן כא בהסבר הרשב"א, עיין שם].

ולפי זה יש לומר שכל זה בעבד שאין לו יד לזכות בממון כלל בשום אופן, אבל אשה שיש לה יד לזכות בפירות [ולמרות שהבעל יכל לקנותם אין הם נקנים לו] וכן בידה לקנות מתנה מבעלה. הרי מוכח שיש לה יד לזכות לעצמה ולפיכך תנאו קיים.

[ועדיין סברת עצמות יוסף דלעיל הערה 867 צריכה ביאור. ועיין פני יהושע וספר המקנה].

877. [ולענין דברי הגמרא בפרק בן סורר ומורה – פירשנו לעיל בהערה 867].

878. א. דברי ר"י תמוהים: בגמרא מוכח בבירור שאין לחלק בין עבד לאשה. שהרי הגמרא הקשתה סתירה בין דברי רבי מאיר במשנתנו שאמר לענין עבד שתנאי אינו מועיל, ובין דברי רבי מאיר בברייתא, שאמר לענין אשה שתנאי מועיל. ואם נאמר כדברי ר"י לא קשה דבר, שהרי אין לדמות אשה לעבד!

ויש לומר: אכן מכח דברי רבי מאיר בפני עצמם לא היה קשה

לחרות, אמנם ביארנו שלדעת רבי מאיר אין זה נקרא "על ידי אחרים", מפני שלדעת רבי מאיר קנהו האדון, אבל חכמים סוברים שלא קנהו האדון, אלא הרי זה של העבד לענין לצאת בו לחרות, ואם כן קשה: הרי שנינו במשנה "וחכמים אומרים בכסף על ידי עצמו". ואם כן, **היאך מצינו לרבנן דחולקים על רבי מאיר "בכסף על ידי עצמו"?**

והלא הואיל ולא הקנו לו את המעות אלא על מנת שיצא בהם לחרות, אם כן "על ידי אחרים" הוא! כדבעינן למימר [כשם שרצינו לתרץ לעיל] לרבי מאיר אליבא דרב ששת!

ומתרצים התוספות:

ויש לומר, דרבנן, שאמרו "בכסף על ידי עצמו", לגבי "על ידי עצמו" (883) **דרבי מאיר, קיימי**.

רבנן התייחסו למה שרבי מאיר קורא "על ידי עצמו". ולמרות שלדעתם לא היה ראוי לקרוא לזה "על ידי עצמו", בכל זאת, הם אמרו כך לרבי מאיר: לדעתנו העבד יוצא בכסף – במה שאתה קורא לו "על ידי עצמו".

דהרי רבי מאיר אמר: **בכסף על ידי אחרים – אין** [כן], אבל על ידי עצמו – לא.

ולרבי אלעזר אליבא דרבי מאיר, אפילו אם אחרים הקנו לו מעות על מנת שיצא בהם לחרות, אמרינן מה שקנה עבד קנה רבו, ואין יוצא בו לחרות.

ומאחר שהאחרים אינם גורמים לעבד להפדות באותם מעות, לפיכך מיקרי שפיר "על ידי עצמו".

ואהא, לגבי דברי רבי מאיר הללו, קיימי רבנן, התייחסו חכמים במשנתנו, ואהכי קאמר, ולכן שנה התנא במשנתנו כך:

וחכמים אומרים: בכסף על ידי עצמו.

נתנו מנה לעבד על מנת שיצא בו לחרות. ועל זה אמר רבי מאיר "אבל לא על ידי עצמו" [מפני שלדעת רבי מאיר האדון קנה את המנה].

וקשה: הרי עכשיו אמרנו שכאשר אדם אחר נותן מנה לעבד על מנת לצאת בו לחרות, זה נקרא "על ידי אחרים". ואם כן, כיצד יכול היה רבי אלעזר לפרש את "אבל לא על ידי עצמו" בכגון זה?

אלא, מוכח מכאן לכאורה שאף זה בכלל "על ידי עצמו", ולא כפי שאמרו תוספות בתירוצם!

וכדי לתרץ זאת אומרים התוספות:

ואף על גב דלרבי אלעזר, דמוקי פלוגתייהו [שמעמיד את מחלוקת רבי מאיר וחכמים] **באומר "על מנת שתצא בו לחרות"**, בעל כרחך זה מיקרי "על ידי עצמו", וכפי שהוכחנו לעיל. בכל זאת, לדברי רב ששת זה נקרא "על ידי אחרים", וכדלהלן:

וטעם הדבר: היינו, משום דלרבי אלעזר אית ליה, דקניה עבד וקנה רביה. לדעת רבי אלעזר אליבא דרבי מאיר, בכגון זה שהעבד קנה, קנהו רבו. ונמצא שאין המנה קנוי לעבד לצורך לצאת בו לחרות. ולפיכך, אין הפדיה נחשבת כפדיה של אחרים. (881)

אבל, לרב ששת, דאית ליה לא קניה רביה, לרב ששת הסובר שבכגון זה לדברי הכל לא קנה האדון, מיקרי "על ידי אחרים", משום דאך ורק מחמת שאין העבד קונהו אלא לצאת בו.

לפיכך לא קניה ליה רביה, נמצא שאותם אחרים גרמו לכך שהעבד מחויב לצאת באותו מנה לחרות. ולכן, "על ידי אחרים" מיקרי. (882)

ומיהו, עדיין קשה קושיא אחרת:

אליבא דרבי אלעזר, דמוקי פלוגתייהו, שמעמיד את מחלוקת רבי מאיר וחכמים **באומר "על מנת שתצא בו**

881. מבואר בהערה הבאה.

882. סברת התוספות קשה.

ונראה לבאר את דבריהם על פי דברי הרשב"א והריטב"א:

מדברי הרשב"א והריטב"א נראה שכאשר הנותן אמר "על מנת שתצא בו לחרות" כוונתו להקנות את המנה לעבד ולרבו על מנת שיצא בו לחרות, ונמצא שהעבד יוצא לחרות על ידי נתינת האחרים, כלומר: כאשר האחרים נתנו לו את הכסף הנתינה זו נחשבת כנתינה לאדון על מנת שהעבד ישתחרר, והוא יוצא בכך לחרות. [כך ריהטת לשון הרשב"א והריטב"א, אבל עיין חזון איש סימן עג ס"ק א, ועיין לעיל הערה 849].

ולפי דברי הראשונים הללו מבוארים דברי תוספות:

מאחר שנתינת האחרים לעבד היא עצמה נחשבת קנין. בודאי אין לקרוא לזה "על ידי עצמו" אלא "על ידי אחרים", שהרי לא נתינת

העבד גורמת אלא נתינת האחרים.

וכל זה לדעת רב ששת הסובר שהכל מודים ב"על מנת שתצא בו לחרות", שהעבד יוצא בכך.

אבל, לדעת רבי אלעזר אליבא דרבי מאיר אף באומר "על מנת שתצא לחרות" אין העבד יוצא בכך. [וטעם הדבר עיין בהערה 1198 על הגמרא]. וכשהאחרים נתנו את הכסף לעבד נתינתם אינה מוציאתו, אלא האדון קנהו והעבד אחר כך בא ורוצה לצאת על ידי נתינתו שהוא נותן את הכסף לאדון, ורבי מאיר מתייחס לנתינת העבד ואומר עליה "...אבל לא על ידי עצמו" [וכן משמע ממה שכתב הרשב"א כאן בשם תוספות].

עד כאן תוספות ביארו את דברי רבי מאיר, ולהלן תוספות מבארים את "על ידי עצמו" שהזכירו חכמים.

883. [יעב"ץ הגיה בלשון תוספות "אעל ידי" במקום "על ידי"].

וקשה לרבינו תם על דברי רש"י: דלדברי רש"י הטעם לכך שאשה אינה מוסיפה חומש אינו מפני שהיא אשה [נקבה] ולא איש [זכר], אלא מפני שהיא אינה הבעלים של המעשר, אלא דינה כדין איש אחר.

ואם כן, לא היה ראוי לו למקשה להזכיר בדבריו "איש" ו"אשה" כלל [איש אמר רחמנא ולא אשה], אלא, כך הוה ליה למימר: "ממעשרו" אמר רחמנא, ולא ממעשר חבירו, שהפודה מעשר שאינו שלו אינו מוסיף חומש. ואשה, דינה כדין כל איש הפודה מעשר שאינו שלו! (886)

ומכח הקושיא הזאת רבינו תם משנה את הגירסא בדברי הגמרא:

ונראה לרבינו תם, דגרס כך: "אלא בזווי דידה, ומעשר דידה". כלומר: בין המעשר ובין המעות שייכים לאשה –

והגמרא טוענת על כך: "איש אמר רחמנא ולא אשה".

והכי פירושו: "איש" אמר רחמנא – דמוסיף חומש על מעשרו. ולא "אשה" – שאפילו אם היא פודה את המעשר שני בזווי דידה, וגם המעשר שני הוא מעשר דידה, ואפילו אם היא אלמנה או (887) גרושה, ללא בעל, אינה מוספת חומש. מפני שדין חומש נאמר רק באיש [זכר], ולא באשה [נקבה].

אך לכאורה קשה על דברי רבינו תם:

הרי נאמר בספר ויקרא [כז לא]: "ואם גאול יגאל איש ממעשרו, חמישיתו יוסף עליו".

ובתורת כהנים שם דרשו מכפל הלשון "גאול יגאל" – לרבות את האשה.

ולכאורה זה בניגוד לדברי רבינו תם, שאמר אשה הפודה מעשר שני שלה אינה מוסיפה חומש!

וכדי ליישב קושיא זו אומר רבינו תם:

והא דתני בתורת כהנים בפרשת בהר: (888) אם גאל יגאל איש ממעשרו – לרבות את האשה –

כלומר, במה שאתה רבי מאיר קורא "על ידי עצמו", דהיינו, דקאמרת דאינו יוצא אפילו אם נתנו לו אחרים מנה על מנת שיצא בו לחירות – על זה אנו חכמים אומרים, שיצא בו לחירות.

והתוספות מוכיחים שמצאנו שתנאים קוראים לדבר בשם שאינו נכון לדבריהם, אלא רק לדברי זולתם:

דכי האי גונא אשכחן, כיוצא בזה מצאנו בפרק הנזקין [גיטין נא ב], ובמסכת שבועות [מב א], ובפרק ב דכתובות [יח א]:

דאמר רבי אליעזר בן יעקב: פעמים שאדם נשבע שבועת מודה במקצת על טענת עצמו.

דלדעת רבי אליעזר בן יעקב עצמו, אין זו "טענת עצמו". אלא היינו שאמר לחכמים – מה שאתם חכמים קורין "טענת עצמו". (884)

הכי גרס רש"י: אלא בזווי דידה ובמעשר דידה,

"איש" אמר רחמנא, ולא אשה!

ופירש בקונטרס: (885)

"בזווי דידה" – היינו זווי דנכסי מלוג.

"מעשר דידה" – היינו המעשר מפירות שגדלו בשדותיו של בעלה.

והגמרא טוענת על כך: "איש" אמר רחמנא, ולא "אשה".

כלומר: "איש ממעשרו" אמר הכתוב, ולא אשה ממעשר בעלה.

משום ש"איש ממעשרו" ממעט – ולא אחר ממעשרו.

ואשה, כי אחר דמיה. דומה היא לאדם אחר הבא לפדות, ולפיכך אין היא מוסיפה חומש כאשר היא פודה מעשר שני של בעלה.

884. להבנת ראיית תוספות עיין כתובות יח א ותוספות שם ד"ה אלא.

885. [בספרים שלפנינו כתוב "פירוש", והב"ח הגיה "ופירש בקונטרס", כמו שהעתקנו בפנים].

886. כלומר: בתורת כהנים דרשו: "ממעשרו" ולא ממעשר חבירו. ובכלל זה אשה שפודה במעות שלה מעשר של בעלה, ואם כן מדוע הגמרא הוצרכה לדרוש מ"איש" למעט אשה? הרמב"ן מתרץ את דברי רש"י: הכתוב בא למעט אשה שפודה את

מעשר בעלה במעות של נכסי מלוג. ונכסי מלוג אינם של האשה לגמרי, שהרי הבעל אוכל פירות, ולפיכך הייתי יכול לומר שהרי זה כאילו היא פודה את מעשר הבעל במעות הבעל, ולפיכך הוצרך הכתוב לומר "איש" למעט אשה שפודה מנכסי מלוג [ועיין רש"ש. ועיין תירוצים נוספים בהסבר דעת רש"י ברמב"ן וברשב"א ובמהרי"ט].

887. על פי הגהת הב"ח [ובספרים שלפנינו כתוב "וגרושה"].

888. צריך לומר "פרשת בחוקותי" [רש"ש, יפה עינים].